

การพัฒนาแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับการดูแล
ระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมในวัด*

THE DEVELOPMENT OF A COMMUNITY PARTICIPATION PATTERN
FOR PROTECTING SUSTAINABLE ECOLOGY IN THE TEMPLES
BY BUDDHIST PRINCIPLES

พระมหาสุชนันต์ สุขวาทโน

Phramaha Sooksan Sukhawattano

พระเมธีวรญาณ

Phra Methivorayan

สมหญิง ลมูลพักตร์

Somying Lamoonpak

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: happy_kmn@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรม 2) พัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนในวัดตามหลักพุทธธรรม โดยการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องอีกทั้งยังใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้สถิติบรรยายเพื่ออธิบายลักษณะของตัวแปร ได้แก่ การหาความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 15 รูป/คน แบ่ง 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มพระภิกษุ - สามเณร 2) กลุ่มประชาชนที่อยู่รอบวัด 3) กลุ่มประชาชนที่เข้ามาใช้บริการในพื้นที่วัด 4) กลุ่มราชการและนักเรียน นักศึกษา ผลการวิจัยพบว่า 1) พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยามีความเกี่ยวข้องกันและมีความสัมพันธ์ต่อกัน โดยนิเวศวิทยาสอนให้มนุษย์รู้จักรักษาสัตว์และสิ่งแวดล้อม ในขณะที่พระพุทธศาสนา มุ่งสอนให้มนุษย์มีความเมตตาต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนหรือไม่ทำลายกัน อยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน และให้ปฏิบัติต่อธรรมชาติเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตนเองอันจะทำให้ระบบนิเวศวิทยาอยู่อย่างสมบูรณ์และมั่นคง ประจักษ์แนวคิดของพระพุทธศาสนาก่อกำเนิด ภายใต้อารมณ์ธรรมชาตีสอง 2) รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่าง

* Received 23 February 2021; Revised 14 April 2021; Accepted 20 April 2021

ยั่งยืน มี 3 ขั้นตอนคือ 3.1) การสร้างความรู้ความเข้าใจในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน 3.2) การพัฒนากิจกรรมในการอนุรักษ์ระบบนิเวศวิทยาในวัดของชุมชน ด้วยวิธีต่าง ๆ 3.3) การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลระบบนิเวศวิทยาในวัด ได้แก่ ความเมตตา ความพอเพียง และความกตัญญูกตเวที

คำสำคัญ: การพัฒนารูปแบบ, การมีส่วนร่วมของชุมชน, ระบบนิเวศวิทยา, หลักพุทธธรรม

Abstract

The objectives of this research article were to 1) analyze the concept of sustainable ecological care in accordance with Buddhist principles, 2) develop community participation patterns in sustainable ecological care in Buddhist temples according to Buddhist principles. The researchers studied documents, textbooks, relevant research. The researchers also used in-depth interview methods on essential informants by using statistics to describe the characteristics of variables, including frequency determination, percentage, average, and standard deviation. The key contributors to in-depth interviews are 15 persons divided into four groups: 1) Monks and Novices 2) People living around the temple 3) People who use the area in the temple 4) Government officials and students. The results showed that 1) Buddhism and ecology are related and correlated. Ecology teaches humans how to preserve nature and the environment. Meanwhile, Buddhism aims to teach human beings to be compassionate to the nature of the environment, coexist with each other, and treat nature as part of their own lives will ensure a complete and stable ecosystem. The conceptual philosophy of Buddhism was born under the natural environment. 2) Community participation model for sustainable ecological care. There are three steps: 2.1) Building understanding of how to leverage ecosystems for sustainability. 2.2) Development of activities to conserve ecology in community temples in various ways 2.3) Applying Buddhist principles to the care of ecology in temples, including compassion, self-sufficiency, and gratitude.

Keywords: Pattern Development, Community Participation, Ecology, Buddhist Principles

บทนำ

ในการดำรงอยู่ของมนุษย์ภายในระบบนิเวศนั้น มนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้ภายในระบบนิเวศซึ่งอาจเป็นระบบเดียวหรือหลายระบบในบริเวณหนึ่งบริเวณใด โดยจะต้องประกอบไปด้วยมนุษย์ สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติทั้งที่มีชีวิต สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นพลวัต (จิราภรณ์ คชเสนี, 2555) จากแนวความคิดนี้ มนุษย์จึงเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่ใช่อยู่แยกห่างจากธรรมชาติ แต่เนื่องจากโลกในปัจจุบันนี้เป็นโลกที่มีความเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องของสังคมมนุษย์ อาทิ การเพิ่มขนาดของระบบเศรษฐกิจ การเพิ่มประชากรมนุษย์ และการเพิ่มการสะสมวัตถุ เมื่อความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างไร้พรมแดนมีเพิ่มมากขึ้น จะนำไปสู่การเพิ่มความไม่เป็นระเบียบให้เกิดขึ้นบนโลกยิ่ง ๆ ขึ้นไป ความปรารถนาของมนุษย์ที่ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ แล้วก็โลกต้องการทรัพยากรยิ่งขึ้นไป ต้องการความมั่งคั่งร่ำรวยและความสะดวกสบาย บำรุงบำเรอความสุขของตนที่เรียกว่า ตัณหา แล้วก็ต้องการอำนาจความยิ่งใหญ่ ต้องการเหนือผู้อื่น อยากมีอำนาจครอบงำเขา แรงออกมาเป็นความใฝ่อำนาจ คือ มานะ และยึดมั่นจนถึงคลั่งไคล้ในค่านิยม แนวคิด ลัทธิ ศาสนา อุดมการณ์ต่าง ๆ ข้อนี้เป็นตัวร้ายที่สุดที่รองรับสำหรับปัญหาให้เหนียวแน่นยึดเยื้อและแก๊ยาก คือ ทิฏฐิ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561) ทำให้มนุษย์ยิ่งห่างไกลและถอยห่างจากธรรมชาติมากขึ้น ความเคารพยำเกรงต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ยิ่งลดน้อยถอยลงจนถึงขั้นทำร้ายธรรมชาติ มีการเหินห่างและแปลกแยกจากธรรมชาติจนถึงขั้นเป็นปฏิปักษ์ปรากฏให้เห็นเด่นชัดอยู่ในยุคปัจจุบันที่มนุษย์ให้ความสนใจด้านสิ่งแวดล้อมไม่มากนัก เนื่องจากมนุษย์มีความเชื่อว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่รอบตัวเรามีมากมายจะมีให้ใช้ไม่มีวันหมด และไม่มี การเสื่อมโทรมไป แต่เมื่อประชากรโลกเพิ่มขึ้นมีการกินใช้ในสังคมมนุษย์เกินขีดความสามารถในการรองรับจากผลผลิตและการบริการของธรรมชาติบนโลก วงจรแห่งธรรมชาติที่เคยอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ถูกทำลายไปด้วยเพราะความโลภ ความบ้าอำนาจ เพราะมีอัตตาธิปไตยถือตนเองเป็นใหญ่ ต้องการเอาชนะธรรมชาติและดักตวงเอาผลประโยชน์จากธรรมชาติ เมื่อมนุษย์ไม่ได้อยู่แบบมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) ที่รู้จักความพอดี การละเลยกฎพื้นฐานของระบบนิเวศวิทยาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของมนุษย์ ย่อมมีผลทำให้ระบบนิเวศแปรปรวนแปร ก่อให้เกิดความเสียหายหลายประการตามมา อาทิ แรงการหมดสิ้นไปของต้นทุนธรรมชาติ การลดความหลากหลายทางชีวภาพ มลพิษในสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงชั้นบรรยากาศและสภาพภูมิอากาศโลก และปัญหาในสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งก็จะส่งผลกระทบย้อนกลับมามีผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ชาติในที่สุด (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2554)

จากปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศตามธรรมชาติ ณ ขณะนี้ สรุปได้เป็น 2 ปัญหา คือ 1) ของดีที่มีอยู่ในโลก ก็ถูกทำลายให้หมดไป อาจจะเรียกว่าเป็นปัญหาประเภทความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ พุดง่าย ๆ ว่า สิ่งดีที่มีอยู่ก็หมดไป 2) สิ่งที่ดีก็ถูกระบายใส่ให้

แกโลก หมายความว่า คนเรานี้เอาของดีที่มีอยู่ในโลกมาใช้ให้หมดไป และพร้อมกันนั้น กิเลส ของเขาหมดไปไม่พอ ยังแถมระบายของเสียใส่ให้โลกเสียด้วย ก็เลยเกิดปัญหา 2 อย่าง คือ ของดีก็ผลาญให้หมดไป ของเสียก็ยัดใส่ให้แกโลก และประชากรยิ่งมากขึ้น ปัญหาด้านผลาญของดี และระบายของเสีย ก็ยิ่งแรงหนักขึ้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561) ท่ามกลางผลกระทบจากวิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้นั้น มนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในนิเวศวิทยาการอนุรักษ์ในมิติมนุษย์ ดังนั้นจึงต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ทำให้มนุษย์หันมาให้ความสนใจและมีความตื่นตัวกับเรื่องนี้มากยิ่งขึ้น โดยความสำเร็จของนิเวศวิทยาการอนุรักษ์ในมิติมนุษย์ขึ้นกับความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกทุก ๆ คนในสังคมที่มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นส่วนหนึ่งของนิเวศวิทยาการอนุรักษ์ในมิติมนุษย์ พยายามมองหาแนวทางป้องกันแก้ไขปัญหาระบบนิเวศวิทยาที่บนโลกใบนี้ที่กำลังเผชิญอยู่ แต่การจัดการกับปัญหาส่วนใหญ่มักคำนึงถึงแต่ทางด้านกายภาพภายนอก หวังพึ่งพาเทคโนโลยีที่ทันสมัย โดยมองข้ามการแก้ปัญหามาจากภายในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งเต็มไปด้วยความอวิชชา วิกลจริต และความละโมภ อย่างไรก็ตาม การที่มนุษย์จะสามารถแก้ไขวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันได้นั้น กระบวนการสร้างจิตสำนึกทางนิเวศตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนาให้มีความสำคัญในการแก้ปัญหาทั้งในระดับพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา (อาทิตย์ ผ่านพูล, 2548) และพุทธปรัชญาเถรวาทมองปัญหาการขาดความสมดุลของระบบนิเวศวิทยานี้ว่าเป็นปัญหาที่เกิดจากความโลภที่มีต้นเหตุจากความทะยานอยากเป็นต้นเหตุ ตามหลักพุทธปรัชญาการที่ดับปัญหาต่าง ๆ นั้นต้องดับที่เหตุของปัญหา (พระภัสสรณ์ สุจุฑา, 2559) การนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาเชื่อมโยงเกี่ยวข้องซึ่งเป็นการแก้ปัญหาจากภายในจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อจิตใจของมนุษย์ส่งผลต่อไปยังนิเวศวิทยาได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน (สุกัลยา โหระเรือง, 2560) ด้วยหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สอนให้มนุษย์รักความสงบ หยุดความโลภ ความเห็นแก่ตัว การบริโภคที่พอดี พอประมาณ ตามความจำเป็นพื้นฐาน จะเป็นการทำลายธรรมชาติที่น้อยลง การที่มนุษย์ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยอาศัยธรรมชาติหล่อเลี้ยง แต่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศ มีสาเหตุหลักเกิดจากการกระทำของมนุษย์ ในการรับมือกับการแก้ไขสาเหตุของปัญหาทางนิเวศวิทยาที่เกิดขึ้นจึงต้องแก้ที่ตัวมนุษย์ อันเป็นที่มาจากจิตใจของมนุษย์ ซึ่งเต็มไปด้วยความอวิชชา วิกลจริต ละโมภ และความเกลียดชัง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนามนุษย์ให้มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและศีลธรรมอันดีงามให้เกิดขึ้นแก่มวลมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีจริยธรรมเช่นใดก็จะปฏิบัติต่อธรรมชาติเช่นนั้น การดำเนินตามพุทธปรัชญาโดยนำหลักพุทธธรรมมาประพจน์ปฏิบัติ จะช่วยชี้นำวิถีชีวิต รู้จักใช้จัดการทรัพยากรธรรมชาติ นำไปสู่การแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาได้อย่างยั่งยืน (ปิยะมาศ ใจไฝ, 2558) สืบเนื่องจากหลักคำสอนตามแนวคิพุทธปรัชญาที่ให้ความสำคัญกับสภาวะแวดล้อมมาก ที่สอนให้มองธรรมชาติในฐานะที่เราจะต้องปก

ปกรักรักษา และปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ด้วยความรัก ปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างเท่าเทียมกันด้วยเมตตาธรรมและอหิงสธรรม คือ ความไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์และสิ่งแวดล้อม (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2554) เสนอแนวทางสายกลางในการมองโลกและมนุษย์โดยไม่ต้องตกอยู่ในกับดักของทวินิยม (Dualism) ซึ่งแปลกแยกมนุษย์และโลกธรรมชาติออกจากกัน (ประเวศ อินทองปาน, 2562) มุ่งให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสม ไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป ซึ่งรวมถึงการรู้จักใช้สอยอุปโภค และบริโภคอย่างพอเหมาะไม่มากเกินไป ด้วยแนวคิดพุทธปรัชญามีท่าทีที่เป็นมิตรต่อนิเวศวิทยา และการอนุรักษ์เพื่อการดำรงอยู่ของนิเวศวิทยาเป็นหลัก สั่งสอนให้คนรู้จักประมาณในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และให้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างกลมกลืน ไม่โหดร้ายต่อธรรมชาติ และช่วยปรับทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จากการที่มนุษย์แยกตัวออกจากธรรมชาติและเอาตัวมนุษย์เองเป็นศูนย์กลาง มาสู่ทัศนะที่ว่าสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกันเป็นองค์รวม (กุลตรีลักษณ์ อนันตภากรณ์, 2554) ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่าง พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยาในเชิงสนับสนุนไม่ให้มีการทำลายธรรมชาติ และให้พยายามรักษาสภาพธรรมชาติไว้ให้มากที่สุดอย่างยั่งยืน เพราะสิ่งที่ได้จากธรรมชาติมีคุณประโยชน์มากมายเกินกว่าจะประมาณค่าได้ อาทิ ธรรมชาติให้ความสงบใจและความรื่นรมย์แก่บุคคลทั่วไป การอยู่ในบริเวณที่เป็นธรรมชาติจะทำให้บุคคลมีแนวโน้มที่จะพัฒนาความรู้สึกให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติ และรู้สึกรักธรรมชาติ เพราะฉะนั้นหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนาเท่านั้นจะช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมในโลก โดยช่วยให้มนุษย์รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาด และขณะเดียวกันก็รู้จักพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน มีชีวิตที่ดีงามและมีความสุขได้อย่างแท้จริง

ที่ผ่านมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันวัดเป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของคนในชุมชน เป็นที่ปลูกฝังบ่มเพาะคุณธรรม จริยธรรม และพัฒนาจิตใจ เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนให้มีหลักยึดเหนี่ยวมีแนวทางในการดำเนินชีวิตสอดคล้องตามครรลองธรรมและสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการจัดกิจกรรมและสืบสานประเพณีต่าง ๆ ทางศาสนา เป็นแหล่งให้ผู้สนใจได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ด้านหลักธรรม คำสอน ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และสถาปัตยกรรม รวมทั้งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกด้วย (วสุ โปษะนันทน์, 2559) หากแต่สิ่งแวดล้อมภายในวัดปัจจุบันนี้ มักจะประสบกับปัญหาต่าง ๆ อาทิ ด้านการพัฒนาศาสนสถาน ด้านกายภาพและชีวภาพ ด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัด ด้านการจัดการขยะและมลพิษ ด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อม และด้านการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2554) เพราะฉะนั้นหากไม่ดำเนินการแก้ไขและจัดการระบบนิเวศวิทยาภายใต้หลักพุทธธรรมภายในวัดจะส่งผลให้ความเสื่อมสลายของประชาชนที่มีต่อวัดจะลดลง และเริ่มถอยห่างจากวัดโดยปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แก่ปัจจัยภายในตัว

ของชุมชนเองที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ ความสามัคคี (เจษฎา มุลยาพอ, 2559) จากข้อเสนอแนะตามแนวทางจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักนิเวศวิทยาเชิงพุทธบูรณาการควรเน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพุทธศาสนิกชนในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งการมีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินงาน การติดตามตรวจสอบ และการประเมินผล (อนุวัต กระสังข์ และคณะ, 2558) เมื่อพิจารณาแนวทางการแก้ไขปัญหาและการฟื้นฟูระบบนิเวศวิทยาที่เกิดขึ้นภายในวัดจึงไม่ใช่บทบาทของพระภิกษุสงฆ์แต่เพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น เพื่อให้ระบบนิเวศที่ฟื้นฟูขึ้นมาจะต้องสามารถรักษาความต่อเนื่องของความเป็นระบบไว้ได้ด้วยตนเอง ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการรักษาอาหารเอาไว้ในระบบ (จิรากรณ์ คชเสนี และนันทนา คชเสนี, 2558) เกิดความยั่งยืน และเป็นการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจะต้องสร้างเสริม “การมีส่วนร่วมของชุมชน”

ดังนั้น การส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สะท้อนความคิด สรุปความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันแบบมีส่วนร่วม แล้วนำความคิดที่ร่วมกันคิดขึ้นไปประยุกต์ใช้แนวทางการมีส่วนร่วมระหว่างพระสงฆ์ ชุมชน และสิ่งแวดล้อมนี้จะเป็นหนทางที่จะช่วยให้การดูแลระบบนิเวศวิทยาในวัดประสบผลสำเร็จ ดังเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จและล้มเหลวต่อการบริหารจัดการเชิงพุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติแนวพุทธ (สมจันทร ศรีปรัชยานนท์ และนภดล อินทรเสนา, 2558) จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาตามที่กล่าวมาข้างต้นแสดงถึงความจำเป็นในการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรม โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ การวางแผน (Planning) การลงมือการปฏิบัติตามแผน และการสังเกต (Acting and Observing) การสะท้อนผล (Reflecting on) การวางแผนใหม่ (Replanning) การลงมือการปฏิบัติตามแผน และการสังเกตใหม่ (Acting and Observing again) การสะท้อนผลใหม่ (Reflecting again) แต่ละขั้นตอนที่อยู่ในเกลียวการสะท้อนตนเองนั้นเป็นการดำเนินการร่วมกันของผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไม่ใช่เกิดจากนักทฤษฎีของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศวิทยาภายในวัดจึงเริ่มจากสถานการณ์ปัญหาที่มีอยู่ การค้นหาปัญหาที่ตนเองเผชิญอยู่ร่วมกับนักวิจัย โดยใช้ความร่วมมือภายใต้สถานการณ์ที่ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมกับวัด ทั้งทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมการนำกลุ่มคนในชุมชนที่มีพลังและศักยภาพในการทำงานมามีบทบาทในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย มามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นหรือลงมือปฏิบัติทำงานแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาแบบเชิงรุกบนพื้นฐานหลักพุทธธรรมเพื่อสร้างการร่วมมือระหว่างชุมชนและวัด พัฒนาระบบนิเวศให้ยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรม
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนในวัดตามหลักพุทธธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) เก็บข้อมูลในการวิจัยภาคสนามเพื่อพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนในวัดตามหลักพุทธธรรม โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) แบ่งเป็น 2 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 เพื่อวิเคราะห์แนวทางการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรม ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศวิทยาทั้งในและต่างประเทศ แนวคิดหลักพุทธธรรม และหลักพระธรรมวินัยในการดูแลระบบนิเวศวิทยา เอกสารเกี่ยวกับวัดที่ใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

ระยะที่ 2 เพื่อพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนในวัดตามหลักพุทธธรรม โดยการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวางแผนร่วมกัน (Plan) 2) ลงมือปฏิบัติตามแผนที่กำหนด (Act) 3) สังเกตผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ (Observe) และ 4) การประเมินผลสะท้อนกลับ (Reflect) และกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ร่วมวิจัยพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมในวัด

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ เจ้าอาวาส พระภิกษุสงฆ์ - สามเณร แม่ชี บุคลากรที่อาศัยอยู่ในภายในวัด ผู้นำชุมชน ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมพุทธประเพณีและพิธีกรรมในวัด ซึ่ง พิจารณาเลือกวัดที่เป็นตัวอย่างที่ดีที่ประสบผลสำเร็จเป็นตัวแทนในการศึกษาจำนวน 4 วัด ได้แก่ ได้แก่ 1) วัดบ้านกร่าง ตำบลบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี 2) วัดศรีเฉลิมเขต ตำบลดอนมะนาว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี 3) วัดแค ตำบลรั้วใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี และ 4) วัดดอนขมิ้น ตำบลดอนขมิ้น อำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดสุพรรณบุรี

การเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยได้สร้างความคุ้นเคยกับสนามการวิจัย และทำการสัมภาษณ์พระภิกษุ ครูและนักเรียนวัดสุวรรณารามวิทยาคม คนในชุมชนวัดสุวรรณารามและนักท่องเที่ยว เกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาทางด้านระบบนิเวศวิทยาภายในวัด ตลอดจนแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ใช้อยู่ปัจจุบัน นอกจากนี้ได้ทำการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในพฤติกรรม

จัดการด้านระบบนิเวศวิทยา เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้น และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม

เครื่องมือการวิจัย

1. แบบบันทึกภาคสนามของผู้วิจัย (Field Note) ผู้วิจัยสร้างขึ้นสำหรับการบันทึกข้อมูลของวัด การสังเกตสภาพแวดล้อมการดูแลระบบนิเวศวิทยา และรายละเอียดที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ในขณะทำการศึกษา

2. แบบสัมภาษณ์ เป็นแนวคำถามเพื่อรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่กรณีศึกษา เช่น เจ้าอาวาส พระภิกษุสงฆ์/สามเณร/แม่ชี บุคลากรที่อาศัยอยู่ภายในวัด ผู้นำชุมชน ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมพุทธประเพณีและพิธีกรรม และเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น ประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับ ข้อมูลโครงสร้างพื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อมของวัดโดยมีรายละเอียดในด้านกายภาพและชีวภาพ หมวดความสะอาดและความเป็นระเบียบ อาทิ การจัดทำแผนผังแบ่งพื้นที่ภายในวัด สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ

การตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการสร้างเครื่องมือขึ้นเองจากแนวคิดทฤษฎี และการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เมื่อได้แบบสอบถามแล้วได้นำแบบสอบถาม แนวสัมภาษณ์ และแนวสังเกตเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน พิจารณาความถูกต้องเหมาะสมด้านภาษาและความครอบคลุมของเนื้อหาเพื่อนำเครื่องมือไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งได้ค่า IOC แต่ละข้อตั้งแต่ 0.66 - 1

ผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมในวัด พบว่าการบูรณาการแนวคิดและหลักการพระพุทธศาสนาเพื่อความยั่งยืนของระบบนิเวศกับพัฒนาพื้นที่วัดจำเป็นต้องมีฐานคิดที่สำคัญ ดังนี้

ผลการวิเคราะห์แนวคิดการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรม

การนำแนวคิดมาบูรณาการเพื่อให้เกิดพื้นที่สีเขียวและความสะอาดจะก่อให้เกิดความเป็นสถานที่ “สัปปายะ” เหมาะสมกับการเรียนรู้ ซึ่งแนวคิดเรื่องสัปปายะในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับการพัฒนาจิตวิญญาณหรือปัญญาโดยเฉพาะ กล่าวคือ เพื่อประโยชน์ใช้สอยในอันที่จะเกื้อกูล สนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติสำหรับหลักธัมม์ และหาความสงบสัจหรือเพื่อปฏิบัติสมาธิภาวนาเป็นสำคัญ ส่วนประโยชน์ใช้สอยในด้านอื่น เป็นแนวคิดที่เพิ่มเติมในภายหลัง คือ เพื่อประโยชน์ในทางสังคมหรืออื่น ๆ ที่ส่งเสริมสุขภาวะทางกาย จิต และสังคม ซึ่งนำไปสู่สุขภาวะทางจิตวิญญาณ ได้แก่

1.1 ควรพัฒนาพื้นที่ของวัด โดยเน้นความสอดคล้องกับธรรมชาติและความเรียบง่าย

1.2 ไม่แสวงหาเป้าหมายที่เป็นเชิงวัตถุ แต่เป็นความยั่งยืนยาวนาน
ของธรรมชาติ

1.3 ควรมีการแบ่งปันทรัพยากร

1.4 ควรใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

1.5 ควรส่งเสริมองค์กรขนาดเล็กและกระจายอำนาจให้กับชุมชน

1.6 พัฒนาโครงสร้างแบบมีส่วนร่วมเน้นหลักประชาธิปไตย

1.7 สร้างกระบวนการแบบเครือข่ายพันธมิตร-เชื่อมโยง

1.8 นำสู่เป้าหมาย คือ ความสุขและความยั่งยืน

1.9 การให้ความสำคัญกับจิตใจ/ปัญญา วัตถุผลด้วยความเป็นมนุษย์

สัปปายะ นั้นหมายถึง สิ่งของ สถานที่ หรือบุคคล ซึ่งเป็นที่สบายเหมาะสม แก่กุลหรือ
เอื้ออำนวยความสะดวก โดยเฉพาะที่ช่วยเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญและประคับประคองรักษาสมาธิ
มีจำนวน 7 ประการ คือ

1. อาวาสสัปปายะ หมายถึง ที่อยู่ที่อาศัย สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย เป็น
สถานที่ที่เหมาะสมแก่การเรียนรู้ พักผ่อนและการเจริญสมาธิภาวนา ดังนั้น วัดจะต้องมีการ
ปรับพื้นที่ทางกายภาพให้เกิดขึ้นบนความสืเชื้อ ความสะอาด ร่มรื่น สวยงาม เหมาะสมกับการ
ใช้สอยประโยชน์และการเรียนรู้

2. โคจรสัปปายะ หมายถึง สถานที่สะดวกต่อการเดินทางของมนุษย์ ในสมัย
อดีต หมายถึง สถานที่ที่พระสงฆ์จะไปบิณฑบาตหรือแหล่งอาหาร ที่อยู่ในอาณาบริเวณที่
สะดวกหมู่บ้านที่ตั้งควรอยู่ห่างจากที่พักไม่มากเกินไป

3. ภัตสัปปายะ หมายถึง การสนทนาพูดคุยกับบุคคลที่จะก่อให้เกิดการ
เรียนรู้สามารถเสริมสร้างการปฏิบัติและการพัฒนาตนเอง เป็นคำสนทนาที่เป็นไปเพื่อขัดเกลา
กิเลส นำจิตให้ปลอดโปร่ง ได้แก่ การสนทนาที่จัดอยู่ในกลุ่มกถาวัตถุ 10 ประการ ผู้พูดก็ควร
พูดแต่พอประมาณ พูด คำจริง คำแท้ และเหมาะสมกับกาลเวลา

4. บุคคลสัปปายะ หมายถึง บุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล
เป็นต้น ไม่พูดติร้ายนินทา หรือถ้อยคำที่เป็นทางขัดขวางต่อสวรรค์และนิพพาน (บุคคลผู้) ทำ
ให้จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นได้ตั้งมั่นหรือจิตที่ตั้งมั่นแล้วย่อมมั่นคงยิ่งขึ้น

5. โภชนสัปปายะ หมายถึง อาหารที่ทำให้ผู้บริโภคเกิดความสบายกาย สบาย
ใจ มีจิตที่ยังไม่ตั้งมั่นย่อมตั้งมั่น หรือที่ตั้งมั่นแล้วย่อมมั่นคงยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะบุคคลบางคนชอบ
อาหารรสหวาน บางคนชอบอาหารรสเปรี้ยว เรื่องการได้บริโภคอาหารที่เป็นสัปปายะสามารถ
เกื้อกูลให้การปฏิบัติธรรมก้าวหน้าได้

6. อุตสัปปายะ หมายถึง การที่พื้นดินนั้นมีฤดูกาลที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ ไม่
ร้อนไม่หนาวไม่เปียกชุ่มจนเกินไป มีสภาพอากาศที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นมลพิษต่อผู้ที่อยู่อาศัย การมี

ฤดูกาลที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ย่อมจะทำให้ผู้คนไม่เจ็บป่วย มีกำลังทางกายและทางใจในการที่จะปฏิบัติให้จิตเป็นกุศลยิ่งขึ้นไป

7. อิริยาบถสัปปายะ หมายถึง อิริยาบถที่ทำให้จิตที่ไม่ตั้งมั่นได้ตั้งมั่น หรือที่ตั้งมั่นแล้วก็นั่นคงยิ่งขึ้น โดยวิธีที่ผู้ปฏิบัติจะทดลองอิริยาบถ 3 วัน ในที่พัก เพราะบางคนปฏิบัติสบายในอิริยาบถบางอย่าง เช่น ชอบเดินจงกรม (อิริยาบถเดิน) ชอบนอนพัก (อิริยาบถนอน) ชอบยืน (อิริยาบถยืน) หรือ นั่ง (อิริยาบถนั่ง) หมายความว่า อิริยาบถที่เหมาะสมนั้นคือการไม่บังคับฝืนร่างกายซึ่งเป็นธรรมชาติทางกายภาพของแต่ละบุคคลที่เมื่อปฏิบัติธรรม อาจสะดวกสบายในบางอิริยาบถ ไม่สะดวกสบายในบางอิริยาบถ หรืออาจขยายความไปถึงการให้อิสระตามศักยภาพของบุคคล เพื่อให้แต่ละบุคคลนั้นพัฒนาศักยภาพในการปฏิบัติหน้าที่ตามความเหมาะสมแก่จริตก็ได้

หลักสัปปายะทั้ง 7 ประการ เป็นพื้นฐานของการอยู่อาศัยและการพัฒนาตนเอง เมื่อบุคคลมีความพร้อม ความสะดวกสบายในการดำรงอยู่ ย่อมจะมีจิตใจที่มั่นคง ง่ายต่อการประพฤติปฏิบัติให้เข้าถึงพระธรรมวินัย ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงแนวปฏิบัติใช้ประโยชน์จากพื้นที่หรือถิ่นที่อาศัย จึงยึดหลักการตามที่พระพุทธศาสนาได้วางไว้ ซึ่งผลสัมฤทธิ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านที่ 1 พบว่า

“การนำแนวคิดเรื่องการจัดแบบใหม่ 5 ส. ซึ่งเป็นระบบที่ใช้เพื่อปรับปรุงแก้ไขงานและรักษาสีสิ่งแวดล้อมในที่ทำงานให้ดีขึ้น เป็นที่นิยมในกลุ่มอุตสาหกรรมการผลิตมาใช้ในการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่สัปปายะ ด้วยความร่วมมือสามประสาน คือ วัด ชุมชน และบริษัทเอกชนที่มีองค์ความรู้ด้านการจัดการแบบ 5 ส. มาให้เพื่อสร้างความเป็นสัปปายะให้เกิดขึ้นภายในวัดและชุมชน อันหมายถึงความเป็นอยู่ที่สบาย คือทำให้วัดเป็นอาราม รื่นรมย์เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็นเป็นระเบียบพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านจิตใจ และสนับสนุนให้พระสงฆ์เป็นผู้นำกระแสในเรื่อง 5 ส. สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาวะแบบองค์รวม ทั้งด้านสุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางสังคม และสุขภาวะทางปัญญา” (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านที่ 1, 2562)

การพัฒนาแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนในวัดตามหลักพุทธธรรมอย่างยั่งยืนในวัด พบว่า ทั้ง 4 วัดต้องมีกระบวนการจัดการที่เป็นระบบมากขึ้น โดยได้มีการวางแผนถึงการศึกษาที่คำนึงด้วยวิถีวัฒนธรรมของชาวพุทธศาสนา ด้านสถาปัตยกรรม ความมั่นคง ยั่งยืนตามหลักนิเวศวิทยาเชิงพุทธศาสนา และการจัดการในสังคมเมือง ผลที่เกิดขึ้นนั้นจึงทำให้วัดมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีทั้งด้านสภาพแวดล้อมที่สวยงามมากขึ้น เป็นระบบที่เอื้อต่อการสร้างโมเดลผังเมืองขนาดเล็ก โดยมีการให้จัดดำเนินการในลักษณะของเครือข่าย เพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับวิถีชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมีขั้นตอนที่สำคัญ 7 ประการ คือ

- 1) การดูแลรักษาความสะอาดในส่วนของกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่ได้คุณภาพ อีกทั้งคุณภาพของที่อยู่อาศัย บริเวณที่พักภายในวัดและชุมชน
- 2) มีพัฒนารูปแบบการออกแบบบริเวณสถานที่ ให้เชื่อมโยงกับระบบนิเวศที่ยึดโยงการอยู่ร่วมกันระหว่างพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน และ มีความสมดุล
- 3) ชุมชนมีความเกื้อหนุนกัน ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เกี่ยวกับเรื่องที่มีผลกระทบต่อคุณภาพด้านชีวิต และอีกทั้งในเรื่องของสุขอนามัยในการอยู่ดี กินดี
- 4) ร่วมพัฒนากิจกรรมในความจำเป็นพื้นฐาน เช่น อาหาร เครื่องดื่ม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น
- 5) มีการพัฒนาและระดมความคิด จากประสบการณ์และทรัพยากรจากหลายหลายแหล่งข้อมูล
- 6) สร้างเสริมงาน เชื่อมโยงมรดกทางวัฒนธรรม สภาพอันดีงามทางชีวภาพ
- 7) พัฒนารูปแบบการดำเนินงานที่สามารถขับเคลื่อนโครงการให้บรรลุเป้าหมายที่ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดซึ่งผลสัมฤทธิ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านที่ 2 พบว่า

“สำหรับการวางตำแหน่งอาคารในผังเขตพุทธาวาสนั้น พื้นฐานพุทธสถาปัตยกรรมของไทยมีแบบแผนและแนวความคิดรวมทั้งคติความเชื่อ ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียและลังกา เนื่องจากศาสนาพุทธในประเทศไทยได้รับการเผยแพร่มาจากทั้งอินเดียโดยตรง และผ่านทางลังกา แม้ว่าจะมีเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยแต่การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงนั้นยังคงตั้งอยู่บนกรอบของเค้าโครงที่เป็นแม่บทเดิม นั่นคือการสร้างพระเจดีย์ให้เป็นประธานของพระอาราม โดยมีพระวิหารซึ่งเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมอยู่เบื้องหน้า ซึ่งได้พัฒนาการมาจากการสร้างพระเจดีย์อยู่ตอนท้ายของ “เจดีย์สถาน” ภายในถ้ำวิหารของพุทธสถานในอินเดียวก่อนที่จะมีการสร้างอาคารที่เป็นพระวิหารในที่แจ้งขึ้น โดยพระเจดีย์นั้นหลุดออกไปอยู่นอกอาคาร พร้อม ๆ กับสร้างรูปพระพุทธรูปไว้ ณ ตำแหน่งที่เคยตั้งพระเจดีย์ภายในห้องพิธีนั้นเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในฐานะองค์ประธานของการประชุมกิจของสงฆ์ที่จะมีขึ้น พุทธสถานในประเทศไทยก็อาศัยกฎเกณฑ์ของการวางแผนผังเช่นนี้มาใช้ในวิถีปฏิบัตินับแต่พุทธศตวรรษที่ 11 ตรงกับสมัยทวารวดีเป็นต้นแบบสืบมาจนถึงปัจจุบันบนความเปลี่ยนแปลงและคลี่คลาย แบบอย่างของแผนผังที่มีอาคารหลัก คือ พระเจดีย์ (พระปรางค์, พระมณฑป พระวิหาร และพระอุโบสถ)” (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านที่ 2, 2562)

อภิปรายผล

การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมในวัด แนวคิดในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บริบทรอบข้าง และสิ่งแวดล้อมตามแนวพระพุทธศาสนา เน้นความยั่งยืน อยู่ร่วมกับธรรมชาติ พึ่งพาและไม่ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย สิ้นเปลือง และที่สำคัญ คือ การใช้และอยู่ร่วมกันกับ

ธรรมชาติ เพื่อการเรียนรู้และการพัฒนามนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น การดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นต้องมีความสอดคล้อง สัมพันธ์กับธรรมชาติ บริบทรอบข้าง และสิ่งแวดล้อม อยู่เสมอ จะแยกจากกันไม่ได้ ฉะนั้น มนุษย์จำต้องรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการไม่ก่อให้เกิดการทำลายให้เสียความสมดุลทางระบบนิเวศวิทยา ทั้งนี้ พระมหาโยธิน โยธโก ได้ศึกษางานที่เกี่ยวข้องด้วย หลักนิยาม 5 กับระบบนิเวศวิทยา ผลการศึกษาพบว่า หลักนิยาม 5 กับระบบนิเวศวิทยานิยาม 5 ประการ เป็นกฎแห่งธรรมชาติที่แน่นอน ประกอบด้วยอุตุนิยาม พีชนิยาม จิตตนิยาม และกรรมนิยาม นิยามทุกอย่างดำเนินไปตามกฎทั้ง 5 ประการ ทั้งสิ้น ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือธรรมนิยามเป็นกฎธรรมชาติสากลที่ครอบคลุม 4 กฎย่อยข้างต้น แม้พระพุทธศาสนาจะศึกษาเน้นเรื่องธรรมนิยามและจิตตนิยาม แต่ก็ไม่ปฏิเสธเรื่องอุตุนิยามและพีชนิยามที่เป็นจุดเน้นของวิทยาศาสตร์ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาได้สอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่องธรรมนิยามที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล (พระมหาโยธิน โยธโก, 2562)

การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมในวัด พบว่า เป็นไปในทิศทางเดียวกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทโลก คือ การพัฒนาที่มุ่งสู่ดุลยภาพของมิติ 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยให้ตอบสนองต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันและไม่ทำให้คนรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถที่จะสนองความต้องการของตนเอง ความหมายของคำว่า “ยั่งยืน” การใช้คำ sustainable และ sustainability มีนิยามอยู่ 3 แนวใหญ่ด้วยกัน คือ

1. แนวสังคม หมายถึง เรื่องเกี่ยวกับการสนองความต้องการพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมนุษย์ทุกคนต้องได้รับอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย และการบำบัดรักษายามเจ็บป่วย ในขณะเดียวกันก็หมายถึงการสนองความต้องการระดับสูงด้วย เช่น ความมั่นคง เสรีภาพ การศึกษาการมีงานทำ ความยั่งยืนทางสังคมอาจจะเน้นเรื่องการส่งเสริมความสุขสมบูรณ์ของมวลชนส่วนใหญ่ เป้าหมายสำคัญที่สุดของแนวนี้นี้ คือ การรักษาคุณภาพชีวิตใหม่ระดับสูงอย่างยาวนาน

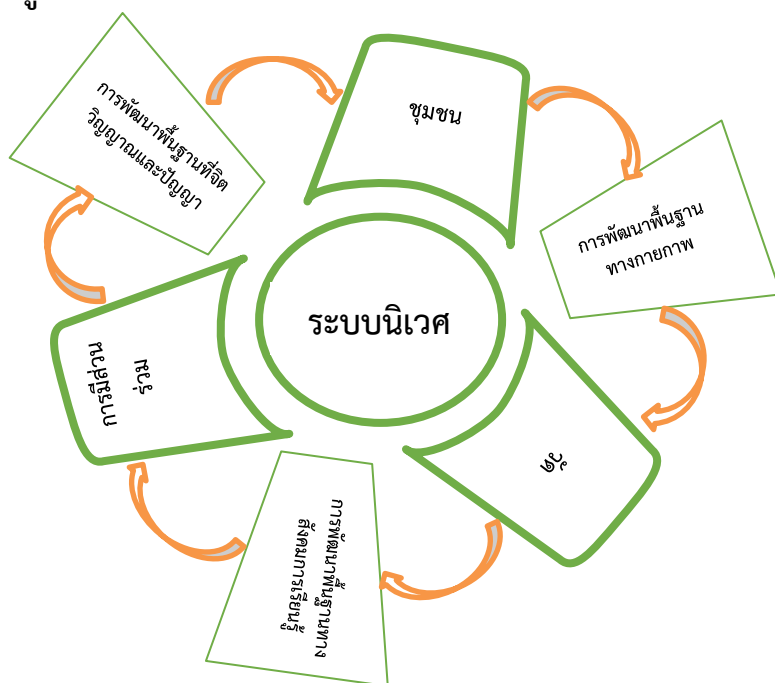
2. แนวนิเวศ จุดเน้นอยู่ที่กระบวนการทางชีววิทยาของธรรมชาติ โดยเน้นเรื่องความยั่งยืนของการทำงานและประสิทธิภาพของระบบนิเวศ เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนทางนิเวศในระยะยาวจำเป็นจะต้องมีการคุ้มครองทรัพยากรทางพันธุกรรมและการอนุรักษ์ความหลากหลายทางธรรมชาติในความหมายนี้ การจัดการและการรักษาระบบนิเวศรวมทั้งการสนับสนุนให้ชีวิตทั้งหลายอยู่รอด คือ เป้าหมายสำคัญที่สุด

3. แนวเศรษฐกิจ จะเน้นแต่เรื่องการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ถ้ากล่าวถึง “ความยั่งยืน” จะหมายถึง เศรษฐกิจขยายตัวอย่างยั่งยืนยาวนาน ในอัตราที่สูง แต่นักเศรษฐศาสตร์สีเขียวมีแนวคิดอีกแบบ คือ กล่าวว่า เศรษฐกิจที่ยั่งยืน หมายถึง เศรษฐกิจที่คำนึงถึงระบบนิเวศและโลกธรรมชาติ การให้คุณค่าทางชีวิตจิตใจมากกว่าคำนึงถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ซึ่ง มาธุร พลพงษ์ และคณะ ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนต.โคกสัก อ.บางแก้ว จ.พัทลุง ผลการศึกษาพบว่า กิจกรรมการรณรงค์ปรับสภาพแวดล้อมบริเวณบ้านให้สะอาด และใช้หลัก 5 ป 1 ข โดยให้เจ้าของบ้านแต่ละหลังตรวจบริเวณบ้านตนเองและมีการบันทึก ลงเป็นแบบฟอร์มที่ อสม.นำไปติดไว้ที่ฝาบ้านโดยเดือนแรกมีจำนวนบ้านเข้าร่วมกิจกรรมน้อย เพียง จำนวน 1,243 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 56 หลังจากนั้นใช้วิธีการให้ ประชาชนสำรวจดูบ้านเรือนของตนเอง สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ทำให้มีจำนวนบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มขึ้นเป็น 1,432 หลังเรือน คิดเป็นร้อยละ 65.44 ส่วนหลังคาเรือนที่ไม่เข้าร่วม ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่ไม่ค่อยมีคนอยู่บ้าน ในช่วงกลางวัน หรือครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวเป็นผู้สูงอายุ (มาธุร พลพงษ์ และคณะ, 2560)

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 โมเดลการพัฒนาพื้นฐานของการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน และวัด
โดยมีระบบนิเวศเป็นสื่อกลางการพัฒนา

วิธีการดูแลและจัดการการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้น พบว่า พระพุทธศาสนานั้น ให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่ามากที่สุดทั้งวัด และชุมชน ทำให้พุทธศาสนิกชน รวมถึงพระภิกษุ สามเณร ต้องอยู่กับสิ่งแวดล้อมอย่างทะนุถนอม เพราะเมื่อสิ่งแวดล้อมนั้นสูญเสีย

หายไป การพัฒนาพื้นฐานทางการเรียนรู้ หรือ ชีวิตก็อยู่ไม่ได้ เพราะทุกสิ่งจะมีสิ่งจะมีการอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์ต้องอยู่กับธรรมชาติจึงจะมีความสุข ถ้าอยู่อย่างแปลกแยกจากธรรมชาติหรือธรรมชาติเสื่อมโทรมไปก็จะขาดสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ ดังนั้น ระบบนิเวศ จึงมีความเชื่อมโยงของการมีส่วนร่วมระหว่าง วัด และชุมชน เพื่อสร้างการพัฒนาพื้นฐานทางสังคม การเรียนรู้ การพัฒนาพื้นฐานทางกายภาพ และการพัฒนาพื้นฐานที่จิตวิญญาณและปัญญาอย่างยั่งยืนสืบไป

สรุป/ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมในวัดมีกระบวนการที่ศรัทธาของพระพุทธศาสนาในการดำรงชีวิตและกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้แก่ 1) ชีวิตเป็นภาพรวมที่ประมวลขึ้นจากองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ทั้งรูปและนาม ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบนั้นล้วนแล้วแต่มีปฏิสัมพันธ์กัน เป็นเหตุปัจจัยที่สนับสนุนและส่งเสริมกันและกันเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างสมดุล ชีวิตมิได้มีสภาพที่เที่ยงแท้ยั่งยืนแต่อย่างไรก็ตาม ชีวิตที่มีสภาพแห่งการกำเนิดขึ้นนั้น การเจริญเติบโตที่มีพัฒนาการ มีความไม่สบาย เจ็บไข้ได้ป่วย มีความเสื่อมโทรมไป และลำดับสุดท้ายมีความตายเป็นสิ่งที่สุดที่ทุก ๆ ชีวิตจะต้องประสบ ชีวิตและความตายเป็นสิ่งที่คู่กันเสมอ และชีวิตล้วนแต่สัมพันธ์กับสรรพสิ่งที่แวดล้อม 2) วิธีในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า พระพุทธศาสนาพึงมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความคุ้มค่ามากที่สุด และให้พระภิกษุอยู่ร่วมกันกับสิ่งแวดล้อมอย่างทะนุถนอม เพราะเมื่อสิ่งแวดล้อมนั้นเสียหายไป ชีวิตก็ไม่สามารถอยู่ได้ เพราะทุกสิ่งนั้นต้องมีการพึ่งพาอาศัยอยู่ซึ่งกันและกัน มนุษย์นั้นต้องอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ จึงจะสามารถมีความสุขได้ ถ้าอยู่อย่างแตกแยกจากธรรมชาติ หรือธรรมชาติสูญเสียไปแล้วนั้น ก็จะทำให้ขาดซึ่งสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติจริง มีชีวิตอยู่กับสิ่งแวดล้อมเทียม ซึ่งมีผลต่อความรู้สึก เช่น สารเคมีที่สามารถก่อให้เกิดอันตรายต่อร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นการก่อให้เกิดโรคมะเร็ง มีความเสื่อมของสมองและภูมิคุ้มกันทางด้านร่างกายที่บกพร่อง เป็นต้น การที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่มนุษย์นั้นกลับทำลายธรรมชาติด้วยตัวเอง แสดงให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ การที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่เปรียบเสมือนกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ นั้น ก็เนื่องด้วยสามัญสำนึก ความนึกคิดของมนุษย์ทำให้มนุษย์โลกได้มากกว่าสิ่งมีชีวิตอื่น และมีความสามารถที่จะทำความโลกได้มาก มนุษย์จึงจำเป็นต้องศึกษาที่จะทำตัวให้กลมเกลียวกับธรรมชาติ และนำธรรมะมาประยุกต์ใช้ โดยในปัจจุบันนั้นได้มีการนำแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เกี่ยวกับกระบวนการที่ศรัทธาในการพัฒนาด้านนิเวศวิทยา เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนานั้นมีแนวคิด และหลักการที่สอดคล้องกับหลักนิเวศวิทยาและการพัฒนาในมุมมองหรือกระบวนการที่ศรัทธาใหม่ ๆ ซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ข้อเสนอแนะ

เชิงนโยบาย 1) หน่วยงานภาครัฐ ชุมชน ควรนำหลักการดังกล่าวไปส่งเสริมกิจกรรม เช่น สิ่งแวดล้อม ระบบการศึกษา เป็นต้น 2) ควรมีการสร้างเครือข่าย เช่น วัด ชุมชน องค์กรธุรกิจ ส่งเสริมกิจกรรมด้าน สิ่งแวดล้อม ในรูปแบบเชิงปฏิบัติการ

เอกสารอ้างอิง

- กุลตรีลักษณ์ อนันตภากรณ์. (2554). การศึกษาเชิงเปรียบเทียบนิเวศแนวพุทธปรัชญากับ ทฤษฎีที่ยึดชีวิตเป็นศูนย์กลาง. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จิราภรณ์ คชเสนี และนันทนา คชเสนี. (2558). นิเวศวิทยาเพื่อสิ่งแวดล้อม. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิราภรณ์ คชเสนี. (2555). มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : วี พรินท์.
- เจษฎา มุลยาพอ. (2559). การประยุกต์ใช้หลักคำสอนด้านนิเวศวิทยาในพระไตรปิฎกเพื่อการ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประเวศ อินทองปาน. (2562). พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปิยะมาศ ใจไผ่. (2558). การพัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธเพื่อวิถี ชีวิตที่ยั่งยืน. พิษณุเวชสาร, 11(2), 89-101.
- ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านที่ 1. (9 พฤษภาคม 2562). การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน สำหรับการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมในวัด. (พระมหาสุข สันต์ สุขวาทโน, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านที่ 2. (9 พฤษภาคม 2562). การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน สำหรับการดูแลระบบนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธธรรมในวัด. (พระมหาสุข สันต์ สุขวาทโน, ผู้สัมภาษณ์)
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2554). ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระภัสสรณ์ สุขุโธ. (2559). ศึกษาวิเคราะห์หลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร, 5(1), 67-72.
- พระมหาโยธิน โยธโก. (2562). หลักนิยาม 5 กับระบบนิเวศวิทยา . วารสารศิลปการจัดการ, 3(3), 173 - 189.
- มารุพร พลพงษ์ และคณะ . (2560). การพัฒนารูปแบบการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลโคกสีก อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง. วารสาร

เครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและการสาธารณสุขภาคใต้, 4(ฉบับพิเศษ เมษายน 2560), 243-259.

วสุ โปษะนันท์. (2559). การจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้เกิดความเจริญ
ศรัทธา : จากอดีตสู่ปัจจุบัน. ใน รายงานวิจัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมจันทร์ ศรีปรัชยานนท์ และนภดล อินทรเสนา. (2558). การบริหารจัดการเชิงพุทธศาสตร์
สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติแนวพุทธของพระสงฆ์ในจังหวัดลำปาง. ใน รายงานวิจัย.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2561). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ
โกมลคีมทอง.

สุกัลยา โหระเรือง. (2560). พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาทางนิเวศวิทยาอย่างยั่งยืน.
วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 12 (1), 38-49.

อนุวัต กระสังข์ และคณะ. (2558). การจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดตามหลักนิเวศวิทยาเชิงพุทธ
บูรณาการของคณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย.

อาทิตย์ ผ่านพูล. (2548). พระพุทธศาสนากับความสำนึกทางนิเวศวิทยา. ใน วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญาและศาสนา ภาควิชาปรัชญาและศาสนา.
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.